

فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۲۵، زمستان ۹۶

ارزیابی تأثیر رسانه‌های مختلف بر میزان مشارکت در جنبش‌های محیط‌زیستی: مورد جنبش رفتگران طبیعت ایران^۱

سعید کشاورزی،^۲ بیژن خواجه‌نوری،^۳ اسفندیار غفاری‌نسب^۴

چکیده

جنبش‌های اجتماعی در جوامع گوناگون مبدأ تحولات به شمار می‌روند. روند جهانی تخریب محیط‌زیست، اهمیت شناخت اشکال محیط‌زیستی جنبش‌های اجتماعی را دوچندان ساخته است. در این پژوهش، ضمن ارائه مختصات زمینه‌ای یکی از جنبش‌های نوظهور محیط‌زیستی در ایران، تلاش شده است که نخست، میزان اقبال مشارکت‌کنندگان به منابع خبری مختلف بررسی و سپس میزان تأثیرگذاری هر یک از این رسانه‌ها بر میزان مشارکت افراد ارزیابی شود. در همین راستا، به صورت دو ماهه تمامی قرارهای رفتگران طبیعت در سراسر ایران پیمایش شده است. در جمع‌آوری داده‌ها، از دو روش مصاحبه ساختمند و تکمیل کردن پرسشنامه تحت نظارت پرسشگران استفاده شد و مجموعاً ۲۶۱ مورد از ۱۰ منطقه جغرافیایی متفاوت جمع‌آوری شد. یافته‌های پژوهش ضمن رد امکان کاربست نظریه جامعه توده‌ای در خصوص این حرکت جمعی، نشان داد که شبکه‌های اجتماعی

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۰۸

۱. تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۷

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز (مقاله مستخرج از رساله دکتری این دانشجو است)، رایانامه: skeshavarzi@shirazu.ac.ir

۳. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول)؛ رایانامه: bkhaje@rose.shirazu.ac.ir

۴. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز؛ رایانامه: s.ghafarinasab@gmail.com

آنلاین مهم‌ترین منبع خبری مورداستفاده اعضای جنبش بوده و بیشترین تأثیرگذاری را داشته است. همچنین، نتایج نشان داد که وبلاگ‌ها، دوستان، خانواده، روزنامه‌های داخلی، نامه‌های الکترونیک و بیانه‌های چاپی، به ترتیب، از دیگر منابع خبری تأثیرگذار بر سطح مشارکت افراد در این جنبش است. **کلیدواژه‌ها:** جنبش‌های محیط‌زیستی، مشارکت داوطلبانه، رسانه، رفتگران طبیعت ایران.

۱. مقدمه

جنبش‌های اجتماعی نقش کلیدی در مبارزه جهت ایجاد، حفظ و توسعه دموکراسی ایفا کرده‌اند (Della Porta, 2013: 9). از جنبش‌های اجتماعی تعاریف متفاوتی ارائه شده است. برخی تعاریف اشکال گسترده‌تر و بعضی دیگر شکل محدودتری از حرکت‌های دسته‌جمعی را در بر می‌گیرند (Opp, 2009: 35). طبق یکی از مشهورترین تعاریف، جنبش‌های اجتماعی گروه‌هایی از مردمانند که به تلاش جهت ایجاد تغییرات اجتماعی یا مقاومت در برابر آن می‌پردازند (Mccarthy & Zald, 1977).

در دهه ۱۹۶۰ م، جنبش‌های اجتماعی نوین با مطالبات غیراقتصادی شکل گرفتند. آن‌ها از نظر هواداران، ارزش‌ها و اشکال کنش، از جنبش‌های پیشین متمایز بودند (Klan-dermans, 1991). جنبش‌های محیط‌زیستی یکی از مهم‌ترین این جنبش‌ها است که ریشه شکل‌گیری آن‌ها به قرن نوزدهم بازمی‌گردد. این جنبش‌ها در اروپا و آمریکای شمالی، ابتدا بر حفظ و مراقبت از طبیعت و سپس بر موضوعات گوناگونی مانند جنگ جهانی دوم و انرژی هسته‌ای تأکید داشته‌اند (Giugni, Grasso & Maria, 2015). افزایش تهدیدات و تخریب محیط‌زیستی و به تبع آن افزایش نگرانی افکار عمومی در جهان، زمینه پیدایش این جنبش‌های اجتماعی در جهت محافظت از محیط‌زیست را فراهم ساخت (& Dunlap, 1991). در ایران نیز جنبش‌های محیط‌زیستی از اواسط دهه ۱۹۹۰ م شکل گرفت (شکری و دیگران، ۱۳۸۷). این مجموعه کنش‌های جمعی، موجب افزایش آگاهی و اشاعه نگرانی‌های محیط‌زیستی میان عموم مردم و تأثیرگذاری عمل‌گرایانه بر سیاست‌های کلان کشور شده است.

در ادبیات تحقیق برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری محیط‌زیستی، مشارکت عمومی همواره به عنوان امری ناب^۵ و خوب، مورد تأکید قرار گرفته است (Rydin & Pennington, 2000). مشارکت کنندگان غیر از نقش شهروندی ملی، زمان و منابعی را به حرکت‌های جمعی محیط‌زیستی اختصاص می‌دهند (Gillham, 2008). بنابراین، بررسی عوامل تأثیرگذار بر مشارکت در کنش‌های جمعی محیط‌زیستی بسیار مهم است.

بر اساس ارزیابی‌هایی که بر ۲۲ شاخص محیط‌زیستی – از جمله منابع آب، آلودگی هوا،

تنوع زیستی و... - براساس عملکرد محیط‌زیستی در کشورهای مختلف انجام شده، ایران در بین ۱۳۲ کشور رتبه ۱۱۴ را به دست آورده است (Michel, 2013). این آمار نشان‌دهنده عدم توجه مناسب به محیط‌زیست در ایران است. جنبش‌های اجتماعی محیط‌زیستی از راه‌های مختلفی می‌توانند به حفظ و تقویت و همچنین خروج از بحران‌های محیط‌زیستی در ایران کمک کنند. از طرف دیگر، این کنش‌های جمعی در ایران در شرایط متفاوتی نسبت به جنبش‌های محیط‌زیستی در کشورهای توسعه‌یافته عمل می‌کنند و به همین دلیل، محدودیت‌های متفاوتی را نیز تجربه می‌کنند (فدایی، ۲۰۱۱)، با اینحال، شواهد نشان‌دهنده شکل‌گیری و استمرار انواع کنش‌های جمعی محیط‌زیستی در سال‌های اخیر است. بنا به دلایل مختلف، به صورت کلی، تحقیقات تجربی جامعه‌شناسانه بر جنبش‌های اجتماعی و مخصوصاً شکل محیط‌زیستی آن صورت پذیرفته است.

یکی از موارد نوظهور و نوآورانه جنبش‌های محیط‌زیستی جنبش رفتگران طبیعت در ایران است. این حرکت بدون هیچ‌گونه مورد مشابهی در جهان، به صورت ابتکاری فردی و سپس جمعی بوده است (Krasny et al, 2015). نقطه آغاز این جنبش به سال ۱۳۹۱ و ابتکار جمع‌آوری زباله به صورت خانوادگی و قرار دادن تصویر آن در شبکه‌های اجتماعی (مثل فیس‌بوک) از سوی مؤسس رفتگران طبیعت است. بنابر ارزیابی‌ها، این جنبش محیط‌زیستی تأثیرات مثبتی بر روی وضعیت محیط‌زیست در ایران داشته است (روزنامه شرق الف، ۱۳۹۲). نکته قابل توجه آنکه این گروه کاملاً مستقل از دولت است (Krasny et al, 2015). این گروه حدود ۴۰ هزار عضو در ۳۱ استان کشور دارد. اعضای فعال این گروه در ۱۳۹۲ حدود ۳ هزار نفر برآورد شده است (روزنامه شرق ب، ۱۳۹۲). براساس ارزیابی‌ها، در پنج ماه اولیه فعالیت این گروه، بیش از صد منطقه در استان‌های مختلف به کمک اعضای این گروه پاک‌سازی شد (خبرگزاری میراث فرهنگی، ۱۳۹۱). با توجه به آثار مثبتی که این جنبش بر محیط‌زیست می‌تواند داشته باشد، شناخت عوامل مؤثر بر میزان مشارکت افراد، هم برای سیاست‌گذاران و هم برای محققان مهم و سودمند است.

یکی از موارد مؤثر بر مشارکت افراد در جنبش‌های اجتماعی، منابع رسانه‌ای کسب اطلاعات است. اهمیت این منابع تا جایی است که بسیاری از پژوهشگران به بررسی تأثیر این فناوری‌ها و شبکه‌های اجتماعی بر حرکت‌های جمعی که طی سال‌های گذشته در خاورمیانه رخ داده، پرداخته‌اند (آرتز و دیگران، ۱۳۹۳). ولی مشخص نیست که کدام منبع خبری و رسانه‌ای - که شامل پیوستاری از رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون تا حوزه‌های انتخابی تر مانند شبکه‌های اجتماعی می‌شوند - بیشتر مورد اقبال جنبش‌های اجتماعی در ایران قرار گرفته است. به بیان دیگر، جنبش‌های اجتماعی در ایران بیشتر متأثر از کدام شکل از منابع خبری بوده و

میزان اهمیت هر یک از این منابع برای مشارکت کنندگان در چه سطحی است؟ همچنین، میزان تأثیر گذاری هر یک بر میزان مشارکت افراد در جنبش‌ها بررسی نشده است.

این مطالعه از دو جهت سعی می‌کند ادبیات جنبش‌های اجتماعی را بسط دهد. نخست، با توجه به اینکه تحقیقات تجربی درباره جنبش‌های اجتماعی، اغلب در کشورهای غربی انجام شده است، نویسندگان این پژوهش تلاش کرده‌اند به بررسی این موضوع در ایران بپردازند. دوم، چون ادبیات جنبش‌های اجتماعی در مورد میزان مشارکت و عوامل تبیین‌کننده آن سکوت کرده‌اند، نویسندگان این تحقیق سعی کرده‌اند اثرهای متغیرهای مستقل را بر میزان و نوع مشارکت افراد ارزیابی کنند.

۲. پیشینه و چارچوب نظری

محققان جنبش‌های اجتماعی برای سال‌ها در صدد پاسخ به این سؤال بوده‌اند که چرا افراد در کنش‌های جمعی مشارکت می‌کنند و به این منظور، نظریات و مدل‌های متفاوتی ارائه کرده‌اند (Olson, 1960; Edwards & McCarty, 2004; Mcadam, 1982; Benford & Snow, 2000; Klandermans, 1997, Van Zomeren, Pošmes & Spears, 2008).

هر یک از این نظریات، از چشم‌انداز متفاوتی، موضوع مشارکت افراد در حرکت‌های جمعی را بررسی کرده‌اند. به طور کلی، در زمینه جنبش‌های محیط‌زیستی، می‌توان تحقیقات را به دو جریان اصلی تقسیم کرد: مطالعاتی که تأکیدشان بر عوامل جمعیتی - اجتماعی بوده است؛ و مطالعاتی که به ارزش‌ها، اعتقادات و دیگر ساخت‌های روان‌شناسی مرتبط است (Dietz, Stern & Guagnano, 1998). چون در این مطالعه، هدف اصلی ارزیابی تأثیرات رسانه‌ای است، در این قسمت نیز با تأکید بر نقش رسانه، پیشینه و چارچوب نظری طرح می‌شود.

در ادبیات تحقیق، جنبش‌های اجتماعی از منظرهای مختلفی به نقش رسانه در مشارکت افراد در کنش‌های جمعی پرداخته شده است. برای سال‌های متمادی، جامعه‌شناسان جنبش‌ها را نتیجه نوعی فشار تلقی می‌کردند و لذا به‌عنوان بخشی از یک برساخت با نام «رفتار جمعی» در نظر می‌گرفتند (Tarrow, 2011: 22). بر این اساس، لبن، پدر مطالعات کنش جمعی، همه اشکال اعتراض خیابانی را شکلی از رفتار انحرافی در نظر گرفته است (Le Bon, 1960). نظریه پردازان کلاسیک بر این باور بودند که مردم برای بیان نارضایتی‌شان از وضعیت موجود، دست به انجام کنش‌های جمعی می‌زنند. آنان ریشه این نارضایتی را در محرومیت نسبی و بی‌عدالتی درک شده جستجو می‌کردند (Van Stekelenburg & Klandermans, 2010). پیچیده‌ترین نسخه این نظریه، رفتار جمعی را به نگاه کارکردی جامعه ربط می‌داد که در

آن، کژ کار کردهای^۶ جامعه‌ای اشکال مختلفی از رفتار جمعی را - که بعضی از آن‌ها شکل جنبش‌های سیاسی و گروه‌های ذی‌نفع را به خود می‌گرفت - ایجاد می‌کرد (Smelser, 1962; Turner & Killian, 1972).

نظریه‌های کلاسیک از تبیین‌ای که چرا بسیاری از افراد ناراضی اعتراض نمی‌کنند یا به عبارت دیگر، چرا بعضی افراد اعتراض می‌کنند، درحالی که سایر مردم اعتراض نمی‌کنند، ناتوان بوده‌اند (Van Stekelenburg & Klandermans, 2010). از طرف دیگر، با پیدایش اشکال جدید جنبش‌های اجتماعی، مانند جنبش دانشجویی، جنبش حقوق شهروندی، جنبش صلح، جنبش زنان و جنبش‌های محیط‌زیستی در اواخر دهه ۱۹۶۰ م، دیدگاه غیرعقلانی و بی‌هدف بودن جنبش‌های اجتماعی نقایص خود را مجدداً آشکار ساخت (Van Stekelenburg & Klandermans, 2009) و نیاز به رهیافت‌های جدید جهت توضیح کنش‌های جمعی بیش از پیش احساس شد. محققان متعددی تلاش کرده‌اند مشخصه‌های جنبش‌های جدید را در برابر جنبش‌های اجتماعی کلاسیک بیان کنند. به باور ون در هیجدن^۷ مهم‌ترین تفاوت‌های این جنبش‌ها با جنبش‌های قدیمی عبارت‌اند از:

- تأکید بر ارزش‌های «فرا مادی»^۸ به جای ارزش‌های مادی؛
- هواخواهانی که به صورت گسترده ریشه در «طبقه متوسط جدید»^۹ داشتند؛
- ساختارهای سازمانی مרכז‌زایی شده، غیر سلسله‌مراتبی؛
- بی‌اعتمادی به راه‌های سنتی تثبیت‌شده امور سیاسی؛
- حوزه‌های کنش غیرمرسوم گسترده؛

- تأکید شدید بر توسعه هویت‌های فردی و جمعی جدید (Van der Heijden, 2010: 19-20).

نظریه‌های برگرفته از ظهور جنبش‌های جدید، جنبش‌های اجتماعی را، دیگر، محصول احساسات مقطعی و نارضایتی موقتی نمی‌دانند بلکه تلاش می‌کنند از منظرهای دیگری به آن پردازند. از میان نظریات نوین، صاحبان نظریه‌های بسیج منابع و فرایند سیاسی تلاش کرده‌اند تا از چشم‌انداز انتخاب عقلانی، مشارکت افراد در جنبش‌های اجتماعی را درک کنند. این دیدگاه‌های ساختاری به بررسی این موضوع می‌پردازند که چگونه خصوصیت‌های بستر سیاسی و اجتماعی فرصت‌ها و موانع اعتراض را مشخص می‌کنند. نظریه بسیج منابع بر جنبه‌های سازمانی و منابع تأکید می‌کند، اما نظریه فرایند سیاسی بر جنبه‌های سیاسی

6. dysfunctions
7. Van Der Heijden
8. post-materialist
9. new middle class

کنش جمعی متمرکز است (Van Stekelenburg & Klandermans, 2009). پارادایم‌های برساخت‌گرای اجتماعی نیز تلاش کرده‌اند از منظر دیگری به موضوع جنبش‌های اجتماعی بپردازند. نظریه‌های این حوزه بر چگونگی فهم و تفسیر افراد و گروه‌ها از شرایط اجتماعی - سیاسی واقع در آن تأکید می‌کنند. این پارادایم بر این فرض بنیان نهاده شده است که جنبش اجتماعی تعاملی، نمادین و یک فرایند گفتامی هستند که شامل مشارکت کنندگان، مخالفان و تماشاگران می‌شود (Buechler, 2000).

تأثیر رسانه بر جنبش‌های اجتماعی نیز از مدخل نظریات مختلف جنبشی قابل ردیابی است. چشم‌اندازهای کلاسیک تأثیرات رسانه را از چشم‌انداز رفتار جمعی و جامعه توده‌ای تبیین می‌کردند. نظریه جامعه توده‌ای یک نقد بین‌رشته‌ای از هویت جمعی نشئت گرفته از کالایی شدن توده‌وار فرهنگ و دست‌کاری‌های رسانه جمعی بر جامعه است (Marlene, 1978). نظریه پردازان پیشرو، به سرعت، ابزارهای ارتباطی را به دلیل اشاعه تغییرات و نارضایتی‌هایی که مشخصه این دوران بود، مورد نقد قرار دادند. آن‌ها رسانه‌های جمعی را به دلیل اعتباردهی و تداوم نارضایتی‌های حوزه صنعت، از خود بیگانگی و اضمحلال اجتماعات سرزنش می‌کردند (Hamilton, 2001). جامعه توده‌ای نظامی از روابط در نظر گرفته می‌شود که در آن نخبگان نسبت به اثرهای توده‌ها حساس‌اند؛ در حالی که توده‌ها به راحتی از طریق گروه‌های مسلط دستکاری می‌شوند (Melucci, 1996: 290). این نظریه بر اساس نگاه آسیب‌شناسانه به جوامع فاشیستی شکل گرفته است و از چشم‌انداز رفتار جمعی به موضوع جنبش‌های اجتماعی می‌نگرد. نوع نگاه به رسانه‌ها از این منظر مثبت نیست و ناظر بر جامعه توده‌ای است که جریان اصلی رسانه جمعی یک طرفه بر آن تأثیرات قابل توجهی داشته است. در واقع، فرض اصلی این چشم‌انداز قدرت تأثیرگذاری بالای رسانه‌های توده‌ای بر رفتار جمعی مردم است. با ورود به دوره جنبش‌های اجتماعی جدید و به چالش کشیده شدن نظریات رفتار جمعی در اروپا و آمریکا، نظریات برگرفته از رفتارهای توده‌ای نیز کمرنگ شده است. با این همه، در بسترهای نسبتاً متفاوت با جوامع غربی، مثلاً کشور ایران، تحقیقاتی انجام نشده است تا نشان دهد که آیا جنبش‌های اجتماعی در این کشورها از فرضیات نظریه جامعه توده‌ای تبعیت می‌کنند یا خیر. منظر دیگری که می‌تواند در خصوص تأثیر رسانه‌ها بر مشارکت در جنبش‌های اجتماعی طرح شود، چشم‌انداز برساخت‌گرای فریمینگ^{۱۰} یا قاب‌بندی است. برای آنکه افراد به مشارکت در جنبش جلب شوند، دیدگاه‌های جنبش باید چارچوب‌دار شوند تا افراد هماهنگ یا هم‌صدا با باورها، احساسات و تمایلات بالقوه مشترک بسیج شوند. چارچوب‌ها نشانه‌ها را برجسته می‌کنند تا به فهم ما کمک کنند و پیچیدگی‌ها را سامان دهند. رهبران و اعضای

جنبش به سختی تلاش می‌کنند تا به درستی چارچوب‌هایی ترسیم کنند که با تصورات بسیج شوندگان بالقوه، توافق داشته باشد (Goodwin & Jasper, 2003). بر این اساس، رسانه‌ها به صورت کلی می‌توانند نقش کلیدی در تأثیرگذاری بر قاب‌های ذهنی افراد برای مشارکت در جنبش داشته باشند. رسانه‌ها می‌توانند بر نحوه تفسیر و ادراک افراد از مناقشات اجتماعی و نیز بر میزان مشارکت افراد تأثیرگذار باشند.

چشم‌انداز نهایی، که این مطالعه نیز از آن طریق به موضوع اثرهای رسانه بر مشارکت افراد در کنش‌های جمعی وارد می‌شود، چشم‌انداز بسیج منابع است. چشم‌انداز بسیج منابع یک چشم‌انداز ساختاری است که واحد تحلیل آن سازمان‌های جنبش اجتماعی و کنشگران جمعی دیگر است. با این حال، مک کارتی و زالد (McCarthy & Zald, 1977) در موارد بسیاری به سطح خرد نیز اشاره کرده‌اند. از طرف دیگر، نظریه ضمنی به کاررفته در این چشم‌انداز، نظریه انتخاب عقلانی است که خود نظریه‌ای خرد است. مک کارتی و زالد بر این باورند که زیربناهای یک جامعه بر پویایی‌های جنبش اجتماعی تأثیرگذار است. از جمله این زیربناهای ارتباطی، فناوری‌های در دسترس برای بسیج منابع مانند فناوری ارسال نامه انبوه است (Opp, 2009: 142). از این منظر، رسانه‌ها می‌توانند به عنوان منبعی تصور شوند که یاری‌رسان بسیج افراد برای درگیر شدن در کنش‌های جمعی هستند. ون استکلنبرگ و کلاندرمنز با تأکید بر سطح روان‌شناسی اجتماعی بسیج منابع بر اهمیت شبکه‌های اجتماعی به عنوان منبع رسانه‌ای تأکید کرده است (Van Stekelenburg & Klandermans, 2010).

از جنبه عمل‌گرایانه، فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی موجب سازمان‌دهی و بسیج فعالان می‌شوند و آگاهی را از طریق امکان انتشار به موقع اخبار و اطلاعات افزایش می‌دهد. جنبه دیگر فناوری‌های ارتباطی تسهیل پیوندهای میان اشکال جدید و سنتی عمل‌گرایی است. این ویژگی‌ها با توجه به ایده تبدیل غیر جنبش‌ها و افراد منفعل به شهروندان فعال، بسیار جالب است (آرتز و دیگران، ۱۳۹۳).

بر همین اساس، در این مطالعه می‌خواهیم مشخص کنیم که جنبش رفتگران طبیعت تا چه اندازه از منابع رسانه‌ای جهت بسیج و افزایش میزان مشارکت بهره می‌گیرد. تلاش شده است تا مشخص شود مشارکت کنندگان در رفتگران طبیعت بیشتر با کدام یک از انواع رسانه‌های جمعی در ارتباط هستند. همچنین به این سؤال پاسخ می‌دهیم که آیا نظریه جامعه توده‌ای که شاخصه اصلی آن تأثیرپذیری مشارکت کنندگان در جنبش از رسانه‌های جمعی یک‌سویه مانند تلویزیون و رادیویی است، در خصوص جنبش‌های محیط‌زیستی در ایران قابل طرح است یا خیر. نهایتاً، در این مطالعه سعی شده است رابطه انواع رسانه‌های جمعی با سطوح مختلف مشارکت ارزیابی و میزان تأثیرگذاری هر یک از منابع رسانه‌ای مشخص شود.

۳. پیشینه پژوهش

با وجود گستردگی ادبیات تحقیقات تجربی جنبش‌های اجتماعی در غرب، مطالعات زیادی درباره این موضوع در ایران صورت نگرفته است. در مورد جنبش‌های محیط‌زیستی نیز وضعیت بر همین منوال است. از همین نظر، در مورد تحقیقات صورت گرفته در داخل، تنها می‌توان به یک تحقیق که البته با روش کیفی انجام شده، اشاره کرد. مطالعه فدایی (۲۰۱۱) به اثبات این موضوع می‌پردازد که ظهور کنش‌های جمعی حول موضوعات محیط‌زیستی در ایران می‌تواند یک جنبش اجتماعی در نظر گرفته شود. همچنین، این مطالعه خصوصیات محیط‌زیست‌گرایی در ایران را نشان داده است.

اگرچه در ادبیات تحقیق جنبش‌های اجتماعی، از جهات مختلف به عوامل مؤثر بر شرکت کردن یا نکردن افراد در جنبش‌های اجتماعی پرداخته شده است، با این حال تحقیقات اندکی وجود دارد که به صورت مشخص عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت را شناسایی کنند. در یکی از این مطالعات، پاسی^{۱۱} و گیوگنی^{۱۲} سعی کرده‌اند تفاوت‌ها در میزان مشارکت در جنبش‌های اجتماعی را توضیح دهند. آن‌ها در این مطالعه تلاش کرده‌اند میان تبیین‌کنندگان سطوح ساختاری و فردی ارتباط برقرار کنند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که هر دو چشم‌انداز مطرح شده از حمایت تجربی برخوردار بوده‌اند: شدت مشارکت به درهم بافتگی^{۱۳} در شبکه‌های اجتماعی و به ادراک فردی از مشارکت، بستگی دارد (Passy & Giugni, 2001). ساندرز و همکارانش در مطالعه خود نشان داده‌اند که دسترسی زیست‌نامه‌ای^{۱۴} چهار گروه مورد مطالعه آنان از هم متمایز می‌نماید. این موضوع مؤید آن است که باید از برخورد با کنشگران به عنوان گروهی همگن امتناع کرد و اهمیت ارزیابی تأثیر عوامل متفاوت در «سیاست‌های اعتراضی»^{۱۵} مستمر را تقویت می‌کند (Saunders, Grasso & Olcese, 2012).

تیندال نشان داد متغیرهای ارتباطات، عضویت مداوم، و هویت رابطه بین ساختار خود-شبکه‌ای و سطح مشارکت در جنبش را میانجی‌گری می‌کند. همچنین نتایج این مطالعه نشان داد که اتصالات ضعیف در فعالیت‌های با ریسک و یا هزینه پایین تا متوسط، از نظر تسهیل مشارکت از اتصالات قوی مهم‌تر هستند (Tindall, 2002). یافته‌های پاول و همکاران، حاکی از آن است که رسانه‌های اجتماعی تبدیل به یک حوزه عمومی در این جنبش اعتراضی شده‌اند. همچنین، یافته‌ها حاکی از آن بود که آشنایی با اخبار سیاسی از طریق رسانه‌های اجتماعی به صورت مثبت با حمایت از جنبش و به صورت معکوسی با رضایت و

11. Passy

12. Giugni

13. embeddedness

14. biographical availability

15. protest politics

اعتماد به حاکمان سیاسی در رابطه است (Paul et al, 2015).

در خصوص تأثیر رسانه‌های دیجیتال، سلندر و جارونپا با ارزیابی منابع مختلف نتیجه گرفتند که رسانه‌هایی مانند فیس بوک و توئیتر ابزارهای مهمی را به منظور بسیج یک جنبش علیه نابرابری‌های سیاسی و اجتماعی فراهم می‌آورند. این مکانیسم‌های دیجیتال هزینه‌ها و منابع مورد نیاز برای کنش را کاهش می‌دهد (Selander & Jarvenpaa, 2016). تحقیقات دیگر نشان داده است که نمی‌توان تأثیر رسانه را امری مسلم و از قبل مسلم فرض کرد (Bimber, 2001). همچنین، پاسی و گیوگنی (Passy & Giugni, 2001) بر این باورند که شبکه‌های اجتماعی (شامل شکل‌های آنلاین و آفلاین) به دلیل کارکرد ایجاد ارتباط ساختاری و اجتماعی کردن، به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر شدت مشارکت افراد در جنبش‌های اجتماعی تأثیر گذارند.

با مرور کلی ادبیات تحقیق، می‌توان گفت تحقیقات انجام شده در مورد مشارکت افراد در جنبش‌های اجتماعی عموماً در کشورهای غربی انجام شده است؛ بر همین اساس، نیاز است تا تحقیقات بیشتری در این خصوص در بسترهای متفاوت صورت گیرد. همچنین با ورود به عصر فناوری‌های جدید، بسترهای مورد مطالعه در تمام جهان دچار تغییرات بنیادین شده است. گسترش دسترسی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی موجب وقوع تغییرات گسترده هم در عوامل ساختاری و هم تبیین‌گران خرد اجتماعی شده است. محققان جنبش‌های اجتماعی جهت عرضه تبیین‌های دقیق‌تر باید به عرصه‌های جدید مرتبط با فناوری وارد شوند و نقش این ابزارهای جدید را در شکل‌گیری و استمرار جنبش‌های اجتماعی ارزیابی و سنجش کنند. ظهور جنبش‌های محیط‌زیستی در بستری مانند ایران که دارای مختصات ساختاری مانند سازمان‌های جنبشی در غرب نیست، سؤالات مهمی در خصوص عوامل بسیج‌کننده و مشوق‌های مشارکت افراد مطرح می‌کند که نیازمند بررسی‌های بیشتر است.

۴. روش‌شناسی

این تحقیق به لحاظ روش، پیمایشی و از نظر هدف، کاربردی محسوب می‌شود. از مصاحبه‌های ساختمند و همچنین پرسشنامه‌های طراحی شده جهت جمع‌آوری داده‌ها کمک گرفته شد. در همین راستا، دو ماه، تمام قرارهای گروه رفتگران طبیعت در سراسر ایران رصد شد و پرسش‌ها با تمامی مشارکت‌کنندگان در قرارها، در روز و محل قرار طرح شد. در بازه زمانی تحقیق، قرارهای رفتگران در ده شهر شامل (به ترتیب تاریخ برگزاری قرارها) تهران، اصفهان، ساری، قشم، همدان، هچیرود، کرمانشاه، بیرجند، بهبهان، و اهواز برگزار شد که مجموعاً ۲۶۱ پرسشنامه قابل قبول جمع‌آوری شد. از این تعداد، مجموعاً با بیست نفر مصاحبه شد و بقیه (۲۴۱

نفر) با نظارت پرسشگران پرسشنامه‌های طراحی شده را تکمیل کردند.

پرسش‌های این تحقیق بر اساس فرضیات تحقیق طراحی شد و در دو بخش اصلی علاوه بر اطلاعات جمعیت شناختی، شامل گزاره‌های مربوط به دو متغیر میزان مشارکت و استفاده از منابع خبری بود. جهت سنجش این متغیرها از طیف لیکرت استفاده شد. همچنین، مقایسه داده‌های حاصل از مصاحبه‌های ساختمند با دیگر داده‌ها، نشان داد تفاوت معناداری میان داده‌ها وجود ندارد و بر همین اساس، اطمینان بیشتری نسبت به اعتبار داده‌های جمع‌آوری شده حاصل شد.

میزان مشارکت افراد. جهت سنجش این متغیر از افراد خواسته شد به این سؤالات پاسخ دهند: چقدر برای شکل‌گیری قرارهای رفته‌گران طبیعت هزینه می‌کنید؟ چقدر برای رفته‌گران طبیعت و مسائل مربوط به آن وقت می‌گذارید؟ چقدر افراد دیگر را به مشارکت در قرارهای رفته‌گران طبیعت تشویق می‌کنید؟ چقدر خود را عضو فعال رفته‌گران طبیعت می‌دانید؟ چقدر در قرارهای رفته‌گران طبیعت شرکت می‌کنید؟

ضریب پایایی گزاره‌های این متغیر، با استفاده از آلفای کرونباخ^{۱۶} برابر ۰/۸۲ بود.

استفاده از منابع خبری. منابع خبری در این تحقیق به سیزده منبع مختلف - از جمله شبکه‌های تلویزیونی داخلی، شبکه‌های رادیویی داخلی، تلویزیون‌های ماهواره‌ای، رادیوهای فارسی‌زبان خارجی، روزنامه‌های چاپ داخل کشور، وبسایت‌های خبری، اخبار در جمع دوستان یا خانواده، نمازهای جماعت یا جلسات مسجد، پیامک تلفن همراه، شبکه‌های اجتماعی آنلاین (فیس‌بوک و توییتر و تلگرام)، وبلاگ‌ها، بیانیه‌ها و پوسترهای چاپی و ایمیل - تقسیم شدند (Honari, A. Van Stekelenburg, & Klandermans, 2014). از هر یک از پاسخ‌دهندگان خواسته شد به این سؤال پاسخ دهند که تا چه حد از منابع خبری گفته‌شده برای دنبال کردن اخبار محیط‌زیستی استفاده می‌کنند. همچنین، نهایتاً از آن‌ها خواسته شد به ترتیب اولویت از سه منبع خبری نام ببرند که برای آن‌ها از اهمیت بالاتری برخوردار است.

۵. تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

شرح جمعیت‌شناختی داده‌های جمع‌آوری شده حاکی از آن بود که مجموعاً نزدیک ۴۶ درصد از مشارکت‌کنندگان گروه رفته‌گران طبیعت را زنان تشکیل می‌دهند. میانگین سنی افراد حاضر در جنبش رفته‌گران ۳۰ سال بود. از نظر میزان سواد دانشگاهی نیز بیش از ۶۱ درصد دارای مدرک کارشناسی و بالاتر و تنها نزدیک ۵ درصد افراد دارای تحصیلات زیر دیپلم بودند. همچنین ۷۲ درصد مجرد، ۲۵ درصد متأهل و ۳ درصد موارد دیگر بودند.

از نظر وضعیت اشتغال، ۵۸ درصد از افراد شاغل بودند و دیگران شغلی نداشتند. از میان شاغلان ۶۷ درصد از افراد به کارهای تمام وقت مشغول بودند. از میان افراد مشارکت کننده، مجموعاً نزدیک ۲۰ درصد سرپرست خانواده بودند. از میان افراد متأهل نیز ۵۸ درصد دارای همسران شاغل بودند. ۹۵ درصد از کل افراد شهر نشین بودند.

در این مطالعه، رسانه‌های خبری به ۱۳ زیرگروه مختلف تقسیم‌بندی شدند که در جدول ۱ میزان فراوانی، میانگین و انحراف استاندارد استفاده از هر یک از رسانه‌های خبری آورده شده است.

جدول ۱. سطوح مختلف و میانگین استفاده از رسانه‌های مختلف

ردیف	منبع خبری و اطلاع‌رسانی	فراوانی سطح استفاده					میانگین	انحراف استاندارد
		اصلاً (درصد)	کم (درصد)	متوسط (درصد)	زیاد (درصد)	خیلی زیاد (درصد)		
۱	شبکه‌های تلویزیونی داخلی	۷۸ (۳۰)	۹۰ (۳۴)	۷۴ (۲۸)	۱۵ (۶)	۳ (۱/۲)	۲/۱۳	۰/۹۵۱
۲	شبکه‌های رادیویی داخلی	۱۴۹ (۵۷)	۷۳ (۲۸)	۳۱ (۱۲)	۵ (۲)	۱ (۰/۴)	۱/۵۹	۰/۸۰۳
۳	تلویزیون‌های ماهواره‌ای	۱۱۰ (۴۲)	۴۳ (۱۶)	۶۶ (۲۵)	۳۱ (۱۲)	۱۰ (۴)	۲/۱۸	۱/۲۱۳
۴	راديوهای فارسی‌زبان خارج از کشور	۱۶۷ (۶۴)	۴۵ (۱۷)	۲۹ (۱۱)	۱۴ (۵)	۴ (۱)	۱/۶۲	۰/۹۸۶
۵	روزنامه‌های چاپ داخل کشور	۹۸ (۳۸)	۸۴ (۳۲)	۵۷ (۲۲)	۱۵ (۶)	۳ (۱)	۱/۹۹	۰/۹۷۲
۶	وبسایت‌های خبری	۶۵ (۲۵)	۵۲ (۲۰)	۸۷ (۳۳)	۳۸ (۱۴)	۱۷ (۶)	۲/۷۸	۳/۴۶۵
۷	اخبار در جمع دوستان یا خانواده	۲۹ (۱۱)	۶۳ (۲۴)	۹۶ (۳۷)	۵۴ (۲۱)	۱۶ (۶)	۲/۸۶	۱/۰۶۶
۸	نمازهای جماعت یا جلسات مسجد	۱۷۴ (۶۷)	۵۵ (۲۱)	۱۹ (۷)	۶ (۲)	۵ (۲)	۱/۵۱	۰/۸۷۸
۹	پیامک موبایل‌ها	۱۱۰ (۴۲)	۷۶ (۲۹)	۳۵ (۱۳)	۲۵ (۹)	۱۳ (۵)	۲/۰۵	۱/۱۸۳
۱۰	شبکه‌های اجتماعی آنلاین (فیس‌بوک و توئیتر و تلگرام)	۳۱ (۱۲)	۳۸ (۱۴)	۵۰ (۱۹)	۶۵ (۲۵)	۷۶ (۲۹)	۳/۴۵	۱/۳۵۹
۱۱	وبلاگ‌ها	۱۲۵ (۴۸)	۶۷ (۲۵)	۴۳ (۱۶)	۱۵ (۵)	۱۰ (۳)	۱/۹۲	۱/۱۰۵
۱۲	بیانیه‌ها و پوسترهای چاپی	۹۰ (۳۵)	۶۴ (۲۵)	۵۷ (۲۲)	۳۶ (۱۴)	۹ (۳)	۲/۲۶	۱/۱۸۰
۱۳	ایمیل	۱۶۳ (۶۵)	۴۹ (۱۹)	۲۲ (۹)	۱۲ (۴)	۲ (۱)	۱/۵۵	۰/۹۰۳

جدول ۱ نشان می‌دهد که بالاترین میانگین منابع خبری مورد استفاده افراد شبکه‌های اجتماعی، آنلاین است و پس از آن، به ترتیب و با فاصله زیاد، اخبار در جمع دوستان یا خانواده و وبگاه‌های خبری قرار دارند. مشخص است که رسانه‌های جمعی مانند تلویزیون و رادیو با فاصله زیاد نسبت به منابع ذکر شده قرار گرفته‌اند و بر همین اساس، فرض اصلی نظریه توده‌ای که این گونه رسانه‌ها را به عنوان عامل تهییج افراد در نظر می‌گرفت، قابل تأیید نیست. به علاوه، میانگین بالای استفاده از شبکه‌های اجتماعی آنلاین و همچنین تعداد افراد استفاده‌کننده از این منبع (۷۳ درصد از افراد در سطوح بالاتر از متوسط از این منبع استفاده می‌کنند) نشانگر اهمیت و رواج گسترده این منبع خبری در این جنبش محیط‌زیستی است. میانگین پایین‌تر استفاده از رسانه‌های جمعی از جمله اشکال مختلف تلویزیون و رادیو نشان می‌دهد که افراد جنبش اغلب تمایل دارند از منابعی غیر از رسانه‌های یک‌سویه استفاده کنند و اقبال کمتری به این شکل از رسانه‌ها دارند.

برای ارزیابی دقیق‌تر مهم‌ترین منابع رسانه‌ای، از پاسخگویان خواسته شد نظر خود را در خصوص مهم‌ترین منابع خبری مورد استفاده بیان کنند. با توجه به نتایج، حدود ۵۶ درصد از افراد شبکه‌های اجتماعی آنلاین را مهم‌ترین منبع کسب اطلاعات و اخبار محیط‌زیستی می‌دادند. همان‌طور که در بخش قبل نیز گفته شد، جنبش‌های اجتماعی جدید در سال‌های اخیر از ابزارهای جدیدی برای انتقال اخبار و اطلاعات استفاده می‌کنند که این موضوع در مورد جنبش رفنگران طبیعت نیز صادق بوده است. استفاده از زنان‌تر و آسان‌تر نسبت به ابزارهای اینترنتی پیشین ارتباطی، به رسانه‌های اجتماعی اجازه می‌دهد که نه تنها مداخله عینی‌تر و فراتر از اجتماعات فعالان سنتی داشته باشند، بلکه شکل جداگانه‌ای از ارتباطات را نیز تجربه کنند (Della Porta, 2013: 98).

درصدهای فراوانی مربوط به سطوح مشارکت افراد (جدول شماره ۲) نشان می‌دهد که بیشتر افراد بر این باورند که هزینه زیادی برای رفنگران طبیعت اختصاص نمی‌دهند. در واقع در مقایسه هزینه و زمان، جنبش رفنگران طبیعت حرکتی بیشتر وقت گیر است. ۶۸ درصد دیگران را در سطوح میانه تا خیلی زیاد به مشارکت در جنبش دعوت می‌کنند و بیش از نیمی از افراد (۵۱ درصد) نیز خود را جزء فعالان گروه می‌دانند. تقریباً نیمی از افراد (۴۷ درصد)، میزان مشارکت خود را زیاد و خیلی زیاد تصور می‌کنند.

جدول ۲. سطوح مختلف و میانگین گزاره‌های مشارکت

ردیف	گزاره‌های مختلف مشارکت	فراوانی سطوح مشارکت					میانگین	انحراف استاندارد
		خیلی کم (درصد)	کم (درصد)	بعضی اوقات (درصد)	زیاد (درصد)	خیلی زیاد (درصد)		
۱	میزان صرف هزینه برای جنبش	۷۶ (۲۹)	۶۹ (۲۶)	۷۱ (۲۷)	۳۲ (۱۲)	۱۰ (۴)	۲/۳۴	۱/۱۴۱
۲	میزان صرف وقت برای جنبش	۱۱ (۴)	۵۴ (۲۱)	۹۶ (۳۷)	۷۶ (۲۹)	۲۰ (۷)	۳/۱۶	۰/۹۸۴
۳	میزان تشویق دیگران جهت مشارکت	۲ (۱)	۲۴ (۹)	۵۵ (۲۱)	۱۱۱ (۴۳)	۶۵ (۲۵)	۳/۸۲	۰/۹۵۵
۴	میزان فعال بودن	۲۰ (۷)	۵۵ (۲۱)	۵۰ (۱۹)	۸۹ (۳۴)	۴۴ (۱۷)	۱/۲۰۶	۳/۳۲
۵	میزان مشارکت در قرارها	۱۸ (۷)	۴۰ (۱۵)	۷۶ (۲۹)	۸۱ (۳۱)	۴۳ (۱۶)	۳/۳۵	۱/۱۳۸

برای بررسی معناداری رابطه میان استفاده از منابع خبری مختلف و میزان مشارکت افراد (سطحی از مشارکت که خود افراد تصور می‌کنند) در جنبش رفتگران طبیعت از آزمون همبستگی استفاده شد که نتایج معنادار آن در جدول ۳ آمده است.

جدول ۳. جدول همبستگی پیرسون میان استفاده از رسانه‌های مختلف

و میزان مشارکت افراد

ردیف	عنوان رسانه	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معناداری
۱	روزنامه‌های چاپ داخل کشور	میزان مشارکت	۰/۲۴	۰/۰۱
۲	اخبار در جمع دوستان یا خانواده	میزان مشارکت	۰/۲۵	۰/۰۱
۳	شبکه‌های اجتماعی آنلاین	میزان مشارکت	۰/۳۶	۰/۰۱
۴	وبلاگ‌ها	میزان مشارکت	۰/۲۸	۰/۰۱
۵	بیانیه‌ها و پوسترهای چاپی	میزان مشارکت	۰/۱۸	۰/۰۱
۶	نشانی الکترونیک	میزان مشارکت	۰/۲۲	۰/۰۱

جدول ۳ نشان می‌دهد در میان رسانه‌های مختلف تنها استفاده از شش رسانه به صورت معناداری با سطح مشارکت تصور شده افراد در ارتباط است. از میان این شش رسانه، استفاده از شبکه‌های اجتماعی آنلاین بیشترین همبستگی را با متغیر وابسته دارد و وبلاگ‌ها و اخبار در جمع خانواده و دوستان، روزنامه‌های چاپ داخل کشور، نشانی الکترونیک و بیانیه‌ها

و پوستره‌های چاپی در سطوح بعدی همبستگی قرار دارند. آزمون همبستگی و نبودن رابطه معنادار میان استفاده از رسانه‌های جمعی و میزان مشارکت افراد در قرارهای این گروه محیط‌زیستی، مجدداً این موضوع را یادآوری می‌کند که فرض نظریه جامعه توده‌ای در جنبش‌های نوینی مانند جنبش رفتگران طبیعت در ایران کاربرد ندارد. همچنین، جدول ۳ نشان می‌دهد که رسانه‌های مرتبط با اینترنت (شبکه‌های اجتماعی آنلاین، وبلاگ‌ها و نشانی الکترونیک) نقش مهمی در افزایش مشارکت شهروندان در فعالیت‌های مدنی ایفا می‌کنند. جهت به دست آوردن درصد پراکنشی از متغیر وابسته که توسط متغیرهای مستقل قابل تبیین است از معادله رگرسیون کمک گرفته شد که نتایج حاصل از آن در جدول ۴ آمده است:

جدول ۴. نتایج حاصل از معادله رگرسیون گام به گام جهت تبیین متغیر میزان مشارکت

مراحل ورود متغیرها	متغیرهای وارد معادله	R	R ²	مقدار F	سطح معنی‌داری	بتا	مقدار T	سطح معنی‌داری
					F		T	T
اول	شبکه‌های اجتماعی آنلاین	۰/۳۸	۰/۱۴	۴۰/۱۹۰	۰/۰۰۰	۰/۳۸	۱۷/۰۳۲	۰/۰۰۰
دوم	روزنامه‌های چاپ داخل کشور	۰/۴۱	۰/۱۶	۲۴/۹۲۱	۰/۰۰۰	۰/۱۷	۱۳/۷۴۶	۰/۰۰۰

جدول ۴ نشان می‌دهد که تنها دو رسانه شبکه‌های اجتماعی آنلاین و روزنامه‌های چاپ داخل کشور قابلیت تبیین پراکنش میزان مشارکت افراد در جنبش رفتگران طبیعت را دارا هستند (۱۶ درصد) و دیگر متغیرها از معادله رگرسیون کنار گذاشته شده‌اند. در میان دو متغیر یادشده، با توجه به مقدار ضریب بتا، تأثیر شبکه‌های اجتماعی آنلاین بسیار بیشتر از متغیر استفاده از روزنامه‌های چاپ داخل کشور است. پس، می‌توان گفت از میان رسانه‌های مختلف، تأثیر گذارترین رسانه بر میزان مشارکت افراد در جنبش‌های محیط‌زیستی، شبکه‌های اجتماعی آنلاین است.

۶. بحث و نتیجه

در این مطالعه، تلاش شد با توجه به اهمیت و بکر بودن بستر تحقیق، نخست اطلاعاتی درباره زمینه جمعیت‌شناختی مورد مطالعه ارائه و سپس به نقش رسانه‌های مختلف در میزان مشارکت افراد در جنبش رفتگران طبیعت پرداخته شود. تحلیل داده‌های جمعیت‌شناختی به دست آمده، حاکی از آن است که جنبش رفتگران طبیعت از نظر سنی جوان است و مردان و زنان تقریباً به نسبت برابری در آن مشارکت می‌کنند. بیشتر افراد مشارکت‌کننده در این گروه، تحصیلات دانشگاهی دارند و بیشتر ساکن شهرها هستند. این یافته‌ها در خصوص شهرنشینی و تحصیلات مشارکت‌کنندگان، با نتایج مطالعات مشابه نیز هم‌خوانی دارد (Giugni, Grasso & Maria,).

2015). گیوگنی، گراسو و ماریادر تبیین شهرنشینی جنبش‌های محیط‌زیستی استدلال می‌کنند، مناطق شهری بیشتر در معرض تخریب محیط‌زیست قرار دارند و این امر موجب نارضایتی‌هایی می‌شود که افراد را به فعالیت‌های محیط‌زیستی تشویق می‌کند (Giugni, Grasso & Maria, 2015). اینگلههارت نیز بر این باور است که گسترش تحصیلات و همچنین افزایش ثروت، تغییرات بین نسلی را از ارزش‌های مادی مرتبط با امنیت اقتصادی و بقا به سوی ارزش‌های فرا مادی مبتنی بر نیازهای غیرمادی و خودشکوفایی، حرکت می‌دهد (Inglehart, 1990; 1997). نتایج همچنین نشان داد که اعضای گروه معمولاً مجرد و شاغل‌اند و شغل‌های خدماتی و اداری و مالی از شغل‌های به نسبت رایج میان آن‌ها به شمار می‌رود. می‌توان استدلال کرد، افراد مجرد در مقایسه با افراد متأهل از زمان آزاد بیشتری برخوردارند که می‌توانند آن را به جنبش‌ها اختصاص دهند (Schussman & Soule, 2005). بر همین اساس، حضور این افراد در جنبش بیشتر از افراد متأهل است.

با توجه به نتایج تحقیق، فرض بنیادین نظریه جامعه توده‌ای مبنی بر این که افراد حاضر در جنبش متأثر از رسانه‌های توده‌ای (یک‌سویه) هستند، رد شد. آزمون‌های همبستگی نیز نشان داد که این رسانه‌ها همبستگی معناداری با میزان مشارکت افراد در این حرکت محیط‌زیستی ندارند. این نتیجه با یافته‌های فدایی (۲۰۱۱) هم‌خوانی دارد.

از سوی دیگر، یافته‌های این مطالعه تأییدکننده نقش شبکه‌های اجتماعی در میزان مشارکت افراد در فعالیت‌های جنبش بود. شبکه‌های اجتماعی مهم‌ترین منبع خبری محیط‌زیستی برای مشارکت‌کنندگان و بیشترین تأثیرگذاری را بر میزان مشارکت افراد داشته‌اند. این امر تشریح‌کننده مشاهدات کلاندرمنز و ون استکلنبرگ است که بنابر آن، فناوری‌هایی مانند تلفن هوشمند، اینترنت، فیس‌بوک و مانند آن‌ها، نقش حیاتی در جنبش‌هایی با سازمان‌های حداقلی ایفا می‌کنند (Klandermans, B., & van Stekelenburg, 2013: 22). نتایج تحقیق نشان داد که وبلاگ‌ها، دوستان، خانواده، روزنامه‌های داخلی، نشانی الکترونیک و بیانیه‌های چاپی، به ترتیب، از دیگر منابع خبری تأثیرگذار بر سطح مشارکت افراد در این جنبش بوده‌اند. این نتیجه با یافته‌های تحقیقات دیگر در این زمینه هم‌خوانی دارد که در کنار رسانه‌های مجازی (مانند فیس‌بوک و تویتر)، رسانه‌های سنتی نظیر نشریات و روزنامه و رسانه‌های تصویری منابع مهمی را به‌منظور بسیج حمایتی یا بسیج یک جنبش علیه نابرابری‌های سیاسی و اجتماع شایع، ارائه می‌کنند (Bennett, W. L., & Segerberg, 2011; Gil de Zúñiga, Jung, & Valenzuela, 2012; Oh, Agrawal & Rao, 2013; Pu & Scanland, 2012; Tufekci & Wilson, 2012; Valenzuela, 2013). همان‌طور که جاسپر بیان می‌کند، رسانه‌ها مهم‌ترین

شکل دهنده‌های حساسیت عمومی در جوامع هستند (Jasper, 1997: 286).

با وجود تمامی اهمیتی که می‌توان برای شبکه‌های اجتماعی و به‌صورت کلی رسانه‌ها قائل شد، همان‌طور که در معادله رگرسیون مشخص شد، رسانه‌ها تنها قادر به تبیین ۱۶ درصد از تغییرات متغیر میزان مشارکت بوده‌اند. یادآور می‌شویم که استفاده از اینترنت نمی‌تواند جدا از ارتباطات با ابزارهای دیگر، فهم شود. همان‌طور که نتایج این مطالعه نیز نشان داد از میان منابع خبری، در کنار منابع اینترنتی، شنیده‌ها از دوستان و خانواده نیز اهمیت بالایی دارد. رسانه‌های جدید، بخشی از محیط رسانه‌ای گسترده‌تر هستند. اینترنت اغلب به روابط موجود اضافه می‌شود و نه بدیل آن‌ها (Della Porta, 2013: 98). این فناوری‌ها در ذات خود موجب کنش جمعی نیستند، بلکه تنها می‌توانند بر زمینه و محیط آن تأثیر گذاشته و شکل آن را تغییر دهند. عوامل دیگری مانند سازمان‌دهی جامعه مدنی، جنبش‌های مخالف و حمایت‌های بین‌المللی نیز می‌بایست بررسی شوند (آرتز و دیگران، ۱۳۹۳).

از محدودیت‌های این مطالعه، انتخاب بازه زمانی مشخص و همچنین پیمایش همه افراد مشارکت‌کننده در قرارها بوده است؛ باینحال، این روش نمونه‌گیری، با وجود هزینه‌بر و زمان‌بر بودن، از مزیت جامع بودن برخوردار است. همچنین انجام پیمایش در روز قرار، این خطر بالقوه را داشت که پاسخگویی افراد متأثر از هیجان باشد (Andretta & Della Porta, 2014). نهایتاً، این شیوه به همراه نظارت پرسشگران بر پاسخگویی مشارکت‌کنندگان و انجام مصاحبه، نسبت به سایر گزینه‌ها، احتمالاً سطح اعتبار بالاتری دارد.

با وجود پدیده‌های جنبشی متنوع در کشور، متأسفانه تحقیقات تجربی در این زمینه نادر است. دلایل کم‌شمار بودن این مطالعات، خود می‌تواند موضوع تحقیقی در این زمینه باشد. نتایج این مطالعه، مبنی بر عدم تبعیت جنبش رفتگران طبیعت از منطق رسانه‌ای حاکم بر حرکت‌های توده‌ای، می‌تواند دریچه‌های نظری را برای محققان و تحقیقات آتی فراهم آورد. بر همین اساس، نخست پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آتی مسیرهای تأثیرگذاری غیرمستقیم رسانه‌ها نیز مورد ارزیابی قرار گیرد. مفاهیمی مانند ایدئولوژی، هویت و اثربخشی می‌توانند به‌عنوان میانجی‌گران رابطه بین رسانه‌ها و مشارکت، فرضیه‌پردازی شوند (Klandermans, B., & van Stekelenburg, 2013). همچنین، با توجه به بستر متفاوت اجتماعی و سیاسی کشورمان نسبت به کشورهای غربی (فدایی، ۲۰۱۱)، انجام تحقیقات عمیق‌تر به روش‌های کیفی می‌تواند زوایای دیگری از جنبش‌های اجتماعی در ایران را روشن کند.

کتابنامه

آرتز، پائول و دیگران. ۱۳۹۳. *از انعطاف‌پذیری تا شورش تلاش برای فهم پدیده انقلاب‌های عربی*. ترجمه رضا التیامی‌نیا و علیرضا سمیعی اصفهانی. تهران: تپسا.
خبرگزاری میراث فرهنگی. ۱۳۹۱. «ظرف حدود ۵ ماه فعالیت رفتگران طبیعت، بیش از ۱۰۰ منطقه طبیعی را پاکسازی کردند. قابل دسترس در:

<http://chn.ir/NSite/FullStory/News/?Id=102048&Serv=0&SGr=0>

روزنامه شرق (الف). ۱۳۹۲. «رفتگرانی شاد، در دامن طبیعت». شماره ۱۷۱۸. قابل دسترس در:
http://sharghdaily.ir/?News_Id=8594. [۱۳۹۶/۰۶/۳۱]

روزنامه شرق (ب). ۱۳۹۲. «گفتگو با کاظم نجاریون موسس رفتگران طبیعت: همه جا یک اندازه کثیف است». شماره ۱۸۰۷. قابل دسترس در:

http://www.sharghdaily.ir/Default.aspx?NPN_Id=183&pageno=6. [۱۳۹۶/۰۶/۳۱]

شکری، غلامعلی، خالد اسماعیل‌زاده و محسن رفیعی. ۱۳۸۷. «ارزیابی جنبش سبز در ایران». *زریبار*. سال ۱۲. شماره ۶۵. صص ۲۰۵-۲۱۴.

Andretta, M. & D. della Porta. 2014. "Surveying Protestors Why and How". *Methodological Practices in Social Movement Research* (ed D. della Porta). Oxford University Press. pp 308-334.

Benford, R. D. & D. A. Snow. 2000. "Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment". *Annual Review of Sociology*, Vol 26. pp 611-639. DOI:10.1146/annurev.soc.26.1.611.

Bennett, W. L. & A. Segerberg. 2011. "Digital Media and the Personalization of Collective Action: Social Technology and the Organization of Protests against the Global Economic Crisis". *Information, Communication & Society*, Vol 14. No 6. pp 770-799.

Bimber, B. 2001. "Information and Political Engagement in America: The Search for Effects of Information Technology at the Individual Level". *Political Research Quarterly*, Vol 54. No 1. pp 53-67. URL: <http://www.jstor.org/stable/449207> [۱۳۹۶/۰۶/۳۱].

Buechler, S. M. 2000. *Social Movements in Advanced Capitalism: The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*. New York: Oxford University Press.

Della Porta, D. 2013. *Can Democracy Be Saved?: Participation, Deliberation and Social Movements*. Wiley.

Della Porta, D. 2014. *Mobilizing for Democracy. Comparing 1989 and 2011*. Oxford: Oxford University Press.

Dietz, T., P. C. Stern & G. A. Guagnano. 1998. "Social Structural and Social Psychological Bases of Environmental Concern". *Environment and Behavior*, Vol 30. No 4. pp 450-471.

Dunlap, R. E. & A. G. Mertig. 1991. "The Evolution of the U.S. Environmental Movement from 1970 to 1990: An Overview, Society & Natural Resources". *An International Journal*, Vol 4. No 3. pp 209-218, DOI: 10.1080/08941929109380755.

Edwards, B. & J. D. McCarthy. 2004. *Resources and Social Movement Mobilization*. In *The Blackwell Companion to Social Movements*. (eds D. A. Snow,

- S. A. Soule & H. Kriesi), Blackwell Publishing Ltd: Oxford, UK. DOI: 10.1002/9780470999103.ch6.
- Fadaee, S. 2011. "Environmental Movements in Iran, Application of the New Social Movement Theory in the Non-European Context". *Social Change*, Vol 41. No 1. pp 79-96.
- Gil de Zúñiga, H., N. Jung & S. Valenzuela. 2012. "Social Media Use for News and Individuals' Social Capital, Civic Engagement and Political Participation". *Journal of Computer-Mediated Communication*, Vol 17. No 3. pp 319-336.
- Gillham, P. F. 2008. "Participation in the Environmental Movement". *International Sociology*, Vol 23. No 1. pp 67-93.
- Giugni, M., G. Grasso & T. Maria. 2015. "Environmental Movements in Advanced Industrial Democracies: Heterogeneity, Transformation, and Institutionalization". *Annual Review of Environment and Resources*, Vol 40. No 1. pp 337-361.
- Goodwin, J. & J. M. Jasper. 2003. *The social movements reader: Cases and concepts*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Hamilton, R. 2001. *Mass society, pluralism, and bureaucracy: Explication, assessment, and commentary*. Westport, CT: Praeger.
- Honari, A., J. van Stekelenburg & B. Klandermans. 2014. Irans' 2013 election data.
- Inglehart, R. 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Jasper, J. 1997. *The Art of Moral Protest: Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. Chicago: University of Chicago Press.
- Klandermans, B. 1991. "New social movements and resource mobilization: The European and the American approach revisited". *Politics & the Individual*, Vol 1. No 2. pp 89-111.
- Klandermans, B. 1997. *"The social psychology of protest"*. Wiley: Blackwell.
- Klandermans, B. & J. van Stekelenburg. 2013. "Social Movements and the Dynamics of Collective Action". *The Oxford Handbook of Political Psychology: Political Science, Political Behavior*, (eds L. Huddy, D. O. Sears & J. S. Levy), 2 ed.
- Krasny, M. E., P. Silva, C. Barr, Z. Golshani, E. Lee, R. Ligas, E. Mosher & A. Reynosa. 2015. "Civic ecology practices: insights from practice theory". *Ecology and Society*, Vol 20. No 2. pp 1-12. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-07345-200212>
- Le Bon, G. 1960. *The Crowd: A Study of Popular Mind*. New York: Viking.
- Marlene, M. 1978. "Review of mass society and political conflict: Towards a reconstruction of theory". *Canadian Review of Sociology & Anthropology*, Vol 15. No 3. pp 420-422.
- McAdam, D. 1996. "Conceptual Origins, Current Problems, Future Directions". In D. Doug McAdam, J. McCarthy & M. Zald (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. Cambridge: Cambridge University Press. pp 23-40.
- McCarthy, J. D. & M. N. Zald. (1977). Resource Mobilization and Social Move-

- ments: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82 (6), 1212-1241.
- Melucci, A. 1996. *Challenging codes, Collective action in the information age*. University of Milan
- Michel, D. 2013. "Iran's Environment: Greater Threat than Foreign Foes". *US Institute of Peace*. Available at: <https://climateandsecurity.org/2013/10/30/david-michel-on-irans-environment-greater-threat-than-foreign-foes>. [۱۳۹۶/۰۶/۳۱].
- Oh, O., M. Agrawal & H. R. Rao. 2013. "Community Intelligence and Social Media Services: A Rumor Theoretic Analysis of Tweets during Social Crises". *MIS Quarterly*, Vol 37. No 2. pp 407-426.
- Olson, M. 1965. *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Opp, K. D. 2009. *Theories of Political Protest and Social Movements: A multidisciplinary introduction, critique, and synthesis*. New York: Routledge
- Passy, F. & M. Giugni, 2001. "Social Networks and Individual Perceptions: Explaining Differential Participation in Social Movements". *Sociological Forum*, Vol 16. No 1. pp 123-153. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/685032>. [۱۳۹۶/۰۶/۳۱].
- Paul S., N. Lee, Y. K. So Clement & L. Louis. 2015. "Social media and Umbrella Movement: insurgent public sphere in formation", *Chinese Journal of Communication*, Vol 8. No 4. pp 356-375, DOI: 10.1080/17544750.2015.1088874.
- Pu, Q. & S. J. Scanland. 2012. "Communicating Injustice? Framing and Online Protest against Chinese Government and Expropriation". *Information, Communication & Society*, Vol 15. No 4. pp 572-590.
- Rydin, Y. & M. Pennington. 2000. "Public Participation and Local Environmental Planning: The collective action problem and the potential of social capital, Local Environmen". *The International Journal of Justice and Sustainability*, Vol 5. No 2. pp 153-169.
- Schussman, A. & S. A. Soule. 2005. "Process and Protest: Accounting for Individual Protest Participation". *Social Forces*, Vol 84. No 2. pp 1083-1108.
- Smelser, N. J. 1962. *Theory of Collective Behavior*. London: Collier Macmillan.
- Saunders, C., M. Grasso, C. Olcese, E. Rainsford & C. Rootes. 2012. "Explaining Differential Protest Participation: Novices, Returners, Repeaters, and Stalwarts". *Mobilization: An International Quarterly*, Vol 3. No 17. pp 263-280.
- Selander, L. & S. L. Jarvenpaa. 2016. "Digital Action Repertoires and Transforming a Social Movement Organization". *MIS Quarterly*, Vol 40. No 2. pp 331-352.
- Tarrow, S. G. 2011. *Power in movement: Social movements and contentious politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tindall, D. B. 2002. "Social Networks, Identification and Participation in an Environmental Movement: Low-medium Cost Activism within the British Columbia Wilderness Preservation Movement". *Canadian Review of Sociology /Revue canadienne de sociologie*, Vol 39. pp 413-452. Doi:10.1111/j.1755-618X.2002.tb00628.x.
- Tufekci, Z. & C. Wilson. 2012. "Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations from Tahrir Square". *Journal of Communication*, Vol 62. No 2. pp 363-379.
- Turner, R. & L. Killian. 1987. *Collective Action*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice

- Hall.
- Valenzuela, S. 2013. "Unpacking the Use of Social Media for Protest Behavior—the Roles of Information, Opinion Expression, and Activism". *American Behavioral Scientist*, Vol 57. No 7. pp 920-942.
- van der Heijden, H. A. 2010. *Social Movements, Public Spheres and the European Politics of the Environment*. Palgrave: Macmillan
- van Stekelenburg, J. & B. Klandermans. 2009. "Social Movement Theory: Past, Present and Prospects". *Movers and Shakers*, Leiden: Brill. pp 17-43.
- van Stekelenburg, J. & B. Klandermans. 2010. The Social Psychology of Protest. *Sociopedia.isa (Editorial Arrangement of sociopedia.isa)*. pp 1-13.
- van Zomeren, M., T. Pošmes & R. Spears. 2008. "Toward an Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-Psychological Perspectives". *Psychological Bulletin*, Vol 134. No 4. pp 504–535.